Наразі ж хочу оприлюднити такий цікавий факт.

У Державному архіві Вінницької області зберігається судова справа зі скаргою православного священника Івана Палія із села Головчинець Літинського повіту (тепер село Кармалюкове Жмеринського району) на місцевого польського поміщика Андрія Пігловського [1]. Свого часу мені показав її архівіст Олександр Петренко і надав ксерокопію останньої сторінки цього документа з відбитком печатки, звернувши увагу на те, що це є саме печатка Літинського магістрату, про що свідчить напис на ній латинськими літерами. А використана вона була російськими канцеляристами 13 (24) травня 1796 року!..

Цілком вірогідно, що це і є печатка з гербом Літина 1578 року, наданого місту разом з привілеєм на Магдебурзьке право Стефаном Баторієм (1533-1586), королем Польським, Великим князем Литовським та Руським (з 1576 року), а також князем Семигородським.

Ця думка потребує підтвердження або ж спростування.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. ДАВіО, фонд 222, опис 3, справа 1.
2. Історія міст і сіл Української РСР: в 26 т. Вінницька область / редкол. Тома А.Ф. Олійник (голова) [та ін.] ; Ін-т історії АН УРСР. Київ : Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1972. 777 с.
3. Компан О. С. Міста України в другій половині XVII ст. / АН Української РСР, Ін-т історії. Київ : Вид-во АН УРСР, 1963. 388 с.
4. Подільська старовина : збірник наукових праць : на пошану вченого і краєзнавця В. Д. Отамановського / Вінницький обласний краєзнавчий музей ; [відп. ред. В. А. Косаківський]. Вінниця, 1993. 480 с.
5. Gumowski M. Herby miast polskich / rys. herbów wykonał Z. Januszewski. Warszawa : Arkady, 1960. 360 s.

Дмитро Хлапонін

ЛИПІВКА НА ПЕРЕХРЕСТІ ІСТОРІЇ ПОДІЛЛЯ: СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ТА ВІЙСЬКОВІ ПОДІЇ XVI–XVII СТОЛІТЬ

Анотація. *У статті досліджується історія села Липівка Вінницької області в контексті суспільно-політичних, соціально-економічних і військових процесів на Поділлі у XVI–XVII століттях. Розглянуто адміністративні зміни, розвиток господарства, вплив на життя місцевої громади, татарських набігів, козацького руху, Національно-визвольної війни та боротьби за Поділля. Визначено значення локальної історії Липівки для дослідження минулого Брацлавщини та збереження історичної пам'яті.*

Ключові слова: *Липівка, Брацлавщина, Поділля, козацтво.*

Dmytro Khlaponin

LYPIVKA AT THE CROSSROADS OF PODILLIA'S HISTORY: SOCIO-POLITICAL AND MILITARY EVENTS OF THE 16TH–17TH CENTURIES

Abstract. *This article examines the history of the village of Lypivka in the Vinnytsia region within the context of the socio-political, socio-economic, and military processes that took place in Podillia during the 16th and 17th centuries. It*

explores administrative changes, economic development, and the impact of Tatar raids, the Cossack movement, the National Liberation War, and the struggle for control over Podillia on the life of the local community. Furthermore, the study highlights the significance of Lypivka's local history for researching the past of the Bratslav region and preserving historical memory.

Keywords: *Lypivka, Bratslav region, Podillia, Cossacks.*

Історія населених пунктів України є важливою частиною історії держави, оскільки саме на локальному рівні простежується вплив як загальноукраїнських політичних, соціально-економічних, військових та культурних процесів на повсякденне життя населення. Дослідження історії окремого села дає можливість конкретизувати загальні тенденції розвитку певного регіону та показати їх через долю місцевої громади. У цьому контексті особливе місце посідає історія села Липівка, розташованого на території історичного Брацлавського воєводства (нині Брацлавська селищна територіальна громада Вінницької області).

XVI–XVII ст. стали для Подільського краю періодом значних політичних, соціально-економічних і військових трансформацій. У цей час змінювалися адміністративно-територіальний устрій, система землеволодіння, характер взаємовідносин між землевласниками та селянами, а також політична належність окремих територій. Брацлавщина неодноразово ставала ареною військового протистояння, татарських набігів та козацьких виступів. Особливий вплив на подальший розвиток краю мали Національно-визвольна війна українського народу середини XVII ст. та боротьба за Поділля між Річчю Посполитою, Османською імперією і Кримським ханством [1; 2; 5].

Історія Липівки безпосередньо пов'язана з цими процесами. Географічне розташування села в межах Брацлавщини, поблизу важливих шляхів сполучення, сприяло господарським контактам, але водночас робило поселення вразливим до військових нападів. Військово-політична нестабільність позначалася на безпеці населення, господарстві, демографічних процесах та організації місцевого життя. Саме тому вивчення історії Липівки дає можливість не лише відтворити окремі сторінки минулого населеного пункту, а й показати вплив масштабних історичних подій на звичайну сільську громаду.

Мета статті – висвітлити головні віки історії села Липівка Вінницької області в контексті суспільно-політичних, соціально-економічних і військових процесів, що відбувалися на Поділлі у XVI–XVII ст., а також визначення їхнього впливу на життя місцевого населення.

Історіографічну та джерельну основу дослідження становлять праці з історії Брацлавщини, Правобережної України та безпосередньо Липівки. Важливим для визначення адміністративного становища Брацлавщини є також дослідження М. Г. Крикуна «Адміністративно-територіальний устрій Правобережної України в XV–XVIII ст.» [1]. Важливе значення має праця М. Крикуна «Брацлавське воєводство у XVI–XVIII століттях: статті і матеріали», у якій досліджуються адміністративний устрій, територія, поселення, землеволодіння, соціальні відносини та інші аспекти історії регіону [3, с.43]. Безпосередньо історії Липівки присвячено матеріал у виданні «Історія міст і сіл

Української РСР. Вінницька область», де містяться відомості про походження назви села, його територіальний розвиток, населення та окремі аспекти суспільного життя [4, с. 594]. Додатковим джерелом є матеріали сайту інституту регіональної політики, орзміщені в мережі Інтернет [1]. Для висвітлення подій Національно-визвольної війни 1648–1657 рр. використано збірник документів «Національно-визвольна війна в Україні 1648–1657 рр.» [5, с.73]. Важливе значення для сучасного дослідження регіону має також джерельне видання О. С. Петренка «Південні околиці Вінниці у XIV–XVII ст. Історичні джерела», яке містить документи, що дають змогу глибше досліджувати соціальні, земельні та адміністративні відносини на території регіону [6, с.38].

За краєзнавчими матеріалами, давньою назвою сучасного села Липівка була Липівка Комаргородська. Походження назви «Липівка» пов'язується з природними особливостями місцевості, де, за переказами, переважали липові ліси. Назва «Комаргородська», ймовірно, відображала історичний зв'язок поселення з Комаргородом та його власниками. У місцевій історичній традиції зазначається, що поселення розташовувалося на узвишші біля річки, а навколишня територія була сприятливою для господарського освоєння [4, с. 594].

Важливим документальним джерелом для дослідження історії Липівки є «Топографічний опис Подільської губернії 1799 р.», у якому наведено конкретні відомості про розташування, землеволодіння та господарське життя поселення. Згідно з документом, Липівка перебувала у володінні князя Януша Четвертинського та розташовувалася по обидва боки річки Комаргородки. Село оточували орні землі й невеликі лісові масиви, у яких переважали клен, граб, ясен і береза. У 1786 р. коштом князя Януша Четвертинського було споруджено кам'яну церкву Святого великомученика Димитрія. У селі діяли три дерев'яні корчми, два винокурні підприємства та два водяні млини на річці Комаргородці. Поселення складалося з кількох історичних частин: Боцієвки, власне Липівки, Слободи, Свинокривди та Красноставки. Ці відомості підтверджують історичний зв'язок Липівки з князівським родом Четвертинських і свідчать про сформовану господарську та територіальну структуру села наприкінці XVIII ст. [7, с. 252].

Особливу цінність становлять статистичні відомості топографічного опису 1799 р, які дозволяють визначити чисельність і соціальну структуру населення Липівки. У цей період в селі налічувалося 185 дворів і 1144 мешканці, зокрема 572 чоловіки та 572 жінки. Найчисленнішою соціальною групою були піддані селяни, які проживали у 171 дворі та становили 1072 особи. Крім того, у Липівці мешкали 49 представників чиншової шляхти, 14 осіб православного духовенства та 9 представників єврейського населення. Переважання селянства засвідчує аграрний характер господарства поселення та його зв'язок із системою великого землеволодіння. Водночас історія Липівки у XVI–XVII ст. розвивалася в умовах поширення козацького руху на Брацлавщині. За краєзнавчими матеріалами, мешканці села були пов'язані з Комаргородською сотнею Брацлавського полку, проте конкретні імена козаків із Липівки потребують документального підтвердження. Таким чином, матеріали топографічного опису дозволяють конкретизувати соціально-

економічний розвиток поселення наприкінці XVIII ст, а також створюють основу для подальшого дослідження його історії в попередні століття [7, с. 252].

Поступово поселення розросталося, збільшувалася кількість його мешканців, розширювалася територія. У процесі розвитку сформувалися окремі частини села, які мали власні традиційні назви. Західна частина називалася Слободою, східна — Боцієвкою, південно-західна — Красноставкою, а південно-східна — Свинокривдою [4, с. 595]. Збереження цих назв є важливим елементом локальної історичної пам'яті, оскільки вони відображають особливості просторового розвитку села та його внутрішню організацію.

Зростання населення Липівки відбувалося протягом наступних століть. Показовими є статистичні дані кінця XIX ст: за переписом 1899 р в селі проживало 1698 осіб, з них 805 чоловіків і 893 жінки [4, с. 594]. Хоча ці дані належать до пізнішого періоду, вони демонструють тривалий процес демографічного розвитку поселення та його перетворення на значну сільську громаду.

Природні умови Брацлавщини створювали сприятливі можливості для розвитку традиційних форм господарювання – землеробство, городництво та бортництво [4, с. 594]. Землеробство було основою господарського життя населення, тоді як використання природних ресурсів, зокрема лісів, створювало додаткові можливості для забезпечення громади. Традиційні форми господарювання зберігали своє значення навіть в умовах поступової зміни системи землеволодіння та соціальних відносин.

Одним із важливих чинників, що визначали історичного розвитку Брацлавщини була постійна військова загроза з боку Кримського ханства. Татарські набіги належали до найнебезпечніших явищ в реаліях Поділля у XVI–XVII ст. Під час нападів відбувалися пограбування поселень, знищення господарств, захоплення худоби та людей у полон. Такі набіги негативно впливали на демографічний і господарський розвиток регіону [2, с. 112].

Розташування Липівки поблизу шляхів сполучення посилювало її стратегічне значення. Через село проходив шлях із Брацлава до Могилева-Подільського [4, с. 594], який шляху сприяв пересуванню людей і товарів, але водночас робив населений пункт більш відкритим для військових загроз. У періоди небезпеки мешканці могли шукати захисту поблизу укріплених пунктів. За місцевими свідченнями, під час татарських нападів липівчани ховалися в районі Комаргородському замку [4, с. 595].

Суттєві зміни в політичному становищі краю відбулися після Люблінської унії 1569 р. Брацлавщина була включена до складу Корони Польської, а згодом на її території сформувалося Брацлавське воєводство. Новий адміністративний устрій визначав політичне та правове становище регіону й впливав на організацію місцевого управління [2; 5]. Адміністративна система Брацлавського воєводства включала значну кількість міст, містечок і сіл, які перебували у власності різних шляхетських та магнатських родів [2, с.114].

У XVI–XVII ст. на Правобережній Україні відбувалося посилення великого землеволодіння, що супроводжувалося зростанням економічної залежності селянства. На території Брацлавщини значними земельними

володіннями користувалися представники впливових магнатських і шляхетських родів, зокрема Потоцькі, Замойські, Любомирські, Синявські та Четвертинські. Безпосередньо історія села Липівка була пов'язана з володіннями князів Святополк-Четвертинських. Згідно з місцевим історичним нарисом, після придбання Дроганських земель Томашем Святополком-Четвертинським Липівка увійшла до складу Комаргородського ключа. У маєтках запроваджувалися панщинні повинності, грошові та натуральні платежі, що обмежувало господарську самостійність селян і посилювало їхню залежність від землевласників [2, с. 115–116].

Соціальні зміни не означали повного зникнення традиційних форм господарювання. Місцеві громади продовжували обробляти землю, розвивати тваринництво, городництво та інші види господарської діяльності. Саме господарська діяльність населення забезпечувала життєздатність поселень навіть в умовах політичної нестабільності та військової небезпеки.

Суспільне життя краю у цей період також зазнавало впливу релігійних і культурних процесів. Після Берестейської унії 1596 р. на українських землях загострилися конфесійні суперечності. Значну роль у збереженні православної традиції, поширенні освіти та підтримці культурного життя відігравали церковні братства і школи. Відомості про розвиток освітнього життя Липівки належать переважно до пізнішого періоду, проте вони свідчать про поступове формування освітньої інфраструктури місцевої громади [4, с. 595].

Новий етап в історії Брацлавщини розпочався у 1648 р. з початком Національно-визвольної війни українського народу під проводом Богдана Хмельницького. Поділля стало важливим районом військових дій. Козацький рух охопив значну частину населення регіону, а зміна політичної та адміністративної організації безпосередньо позначалася на житті місцевих громад [5, с. 65].

Документальні матеріали у збірника «Національно-визвольна війна в Україні 1648–1657 рр.», дають можливість простежити перебіг військово-політичних подій цього періоду та зміни, що відбувалися в різних регіонах України [5, с. 67]. Для Брацлавщини цей період був особливо важливим, оскільки регіон став одним із осередків козацького руху.

За краєзнавчими матеріалами, мешканці Липівки були пов'язані з Комаргородською сотнею, а територія села входила до Брацлавського полку [4, с. 594]. Водночас конкретні відомості про участь мешканців Липівки у військових кампаніях потребують подальшої перевірки за документальними джерелами.

Події 1654 р. стали черговим переломним моментом у політичній історії України. Після Переяславської ради та укладення українсько-московських домовленостей боротьба за українські землі продовжилася. Брацлавщина залишалася тереном військового протистояння, а місцеве населення зазнавало матеріальних втрат, переміщень та інших наслідків воєнних дій [5, с.71]. Для Липівки, як і для інших поселень регіону, це означало нестабільність господарського життя та необхідність пристосування до змін політичної ситуації.

У другій половині XVII ст. боротьба за Поділля загострилася. Внаслідок Османсько-польської війни 1672 р. значна частина Поділля опинилася під

владою Османської імперії. Це призвело до чергової зміни адміністративного устрою та політичного статусу регіону. За краєзнавчими матеріалами, Липівка була пов'язана з Комаргородом та входила до Комаргородської раї [1].

Османський період став ще одним складним етапом в історії Поділля. Військова присутність, боротьба за контроль над територіями та постійна зміна політичної ситуації впливали на господарство й безпеку місцевого населення. Пам'ять про цей період збереглася у місцевих переказах, назвах історичних об'єктів та матеріальних залишках, пов'язаних із військовою інфраструктурою [2, с. 81]. Водночас конкретні відомості про становище населення Липівки в цей період потребують подальшого дослідження на основі архівних, археологічних та картографічних матеріалів.

Таким чином, історія Липівки XVI–XVII ст. була невід'ємною частиною складної історії Брацлавщини. Політичні зміни, адміністративні перетворення, розвиток шляхетського землеволодіння, татарські набіги, козацькі рухи та війни за Поділля безпосередньо впливали на життя місцевої громади. Водночас населення продовжувало займатися традиційними видами господарської діяльності, освоювати навколишні землі та підтримувати функціонування поселення [6, с.126].

Громада не була пасивним об'єктом історичних процесів. Її мешканці пристосовувалися до політичних змін, брали участь у господарському освоєнні території, а в періоди військових конфліктів — у захисті своїх поселень і регіону. Саме через такі локальні історії можна глибше зрозуміти особливості розвитку Поділля та Правобережної України.

Отже, дослідження історії Липівки у XVI–XVII ст. дозволяє простежити взаємозв'язок між загальноукраїнськими історичними процесами та життям конкретної сільської громади. Незважаючи на політичну нестабільність, військові конфлікти, татарські набіги та зміни державної належності, поселення продовжувало існувати й розвиватися. Вивчення його минулого має не лише наукове, а й важливе краєзнавче значення, оскільки сприяє збереженню історичної пам'яті, усвідомленню спадкоємності поколінь та формуванню зацікавленості мешканців громади історією рідного краю.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Інститут регіональної політики. Липівка. URL: https://irp.vn.ua/index.php?page=2&action=52&k=226 (дата звернення: 18.09.2026).
2. Крикун М. Брацлавське воєводство у XVI–XVIII століттях : статті і матеріали. Львів : Видавництво Українського Католицького Університету, 2008. 412 с.
3. Крикун М. Г. Адміністративно-територіальний устрій Правобережної України в XV–XVIII ст. : кордони воєводств у світлі джерел. 2-ге вид. Київ : Інститут української археографії, 1993. 184 с.
4. Липівка // Історія міст і сіл Української РСР : у 26 т. / гол. редкол. П. Т. Тронько. Київ : Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1967–1974. Т. Вінницька область / редкол. тому А. Ф. Олійник. 1972. С. 594–595.
5. Національно-визвольна війна в Україні 1648–1657 рр. : збірник за документами актових книг / упоряд. Л. А. Сухих, В. В. Страшко. Київ : Державний комітет архівів України ; Центральний державний історичний архів України, 2008. 1012 с.
6. Петренко О. С. Південні околиці Вінниці у XIV–XVII століттях. Історичні джерела. Т. 1 : Акти за 1392–1639 роки. Вінниця, 2026. 540 с.

7. Топографічний опис Подільської губернії 1799 р. Вінницький, Ямпільський, Брацлавський повіти / підгот. до вид. та за ред. Ю. В. Легуна. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2017. 396 с.

Олександр Андрощук

ЗЕМЛЕВОЛОДІЛЬЦІ, ПОСЕСОРИ ТА ОРЕНДАРІ СЕЛА ГОРБІВЦІ В ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛАХ XVI – ПОЧ. XX СТ.

***Анотація**. У статті досліджено понад чотирьохсотлітню еволюцію землевласності й землекористування в селі Горбівці на Поділлі (Вінниччина) від середини XVI ст. до початку XX ст. Автор уточнює дату заснування поселення (1551 рік) та реконструює зміну його правового статусу як королівщини, державного маєтку та об'єкта довгострокової оренди. Окрему увагу приділено персоналіям місцевих посесорів, державців та орендарів, зокрема, князю Юзефу Воронецькому.*

***Ключові слова**: Горбівці, землевласність, посесори, орендарі, Поділля, локальна історія, мікроісторія, історичні джерела.*

Oleksandr Androshchuk

LANDOWNERS, POSSESSORS AND TENANTS OF HORBIVTSI VILLAGE IN HISTORICAL SOURCES FROM THE 16TH TO THE EARLY 20TH CENTURY

***Abstract**. The article examines the evolution of land ownership and land tenure in the village of Horbivtsi (Podillia, Vinnytsia region) from the mid-16th to the early 20th century. The author clarifies the time of the settlement's foundation (1551) and reconstructs the shifts in its legal status as a royal estate, state-owned property and an object of long-term lease. Special attention is paid to the personalities of local possessors, landholders and tenants, particularly the Prince Józef Woroniecki.*

***Keywords**: Horbivtsi, land ownership, possessors, tenants, Podillia, local history, microhistory, historical sources.*

Дослідження з історії окремого населеного пункту щоб бути актуальним за межами суто місцевого контексту та інтегруватися в ширший академічний дискурс має вирішувати щонайменше три завдання: 1) заповнити фактографічні прогалин у локальній чи регіональній історії; 2) увести до наукового обігу раніше невідомі першоджерела (унікальні місцеві архівні матеріали, спогади та артефакти); 3) бути вписаним в макроісторичні процеси та явища й на основі локального емпіричного матеріалу верифікувати, деталізувати або коригувати існуючі історичні концепції.

У цьому контексті поле дослідження історії населених пунктів Літинщини, як частини історичного регіону Поділля й Вінниччини зокрема, залишається перспективною ділянкою науково-пошукової роботи фахових істориків та дослідників-ентузіастів. Наявні публікації останніх десятиліть лише частково заповнюють цю лакуну та суттєво різняться якістю поданого в них матеріалу [1; 2; 3; 4; 5]. Ґрунтовним фактографічним наповненням і добре структурованим викладом вирізняються праці С. Гальчака про історію села